

بسم الله الرحمن الرحيم

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

شیری

دکتر مهداد نوابخش - سحر فائقی

سرشناسه: نوابخش، مهرداد، ۱۳۴۵ -

عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر سرمایه اجتماعی با رویکرد جامعه‌شناسی شهری / مهرداد نوابخش^۱، سحر قائقی^۲.

مشخصات نشر: تهران: فرهنگ و تمدن، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۳۰۳ ص: جدول، نمودار.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۹۱۳-۰-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: سرمایه اجتماعی

موضوع: جامعه‌شناسی شهری

شناسه افزوده: قائقی، سحر، ۱۳۶۲-

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۹۵۴ ن۹۷۰۸ HMV

رده‌بندی دیویی: ۳۰۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۹۸۰۹۷

ناظر علمی: دکتر سجاد محمدیارزاده

ویراستار: سارا فلاح نیاسر

طرح و اجرا: کانین اکهی و تبلیغات سرآمد فرهنگ و تمدن

۱- استاد و عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران.

۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران.

کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ است

چاپ اول: ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

جلد کتاب: برگرفته از پوستر «روز جهانی شهرها» سازمان اسکان بشر ملل متحد.

(به مناسبت بزرگداشت شهرها، سازمان اسکان بشر، ۳۱ اکتبر هر سال را به این امر اختصاص داده است).

شعار سال اول: شهر بهتر، زندگی بهتر - BETTER CITY, BETTER LIFE

(انتشارات فرهنگ و تمدن) تلفن: ۸۸۵۸۱۱۰۴ email: sfti_1390@yahoo.com

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۷

بخش ۱. مبانی، اصول و مفاهیم سرمایه اجتماعی ۲۱

فصل اول . کلیاتی از مفهوم سرمایه.....	۲۳
مفهوم سرمایه.....	۲۵
اشکال سرمایه.....	۲۷
سرمایه طبیعی.....	۲۷
سرمایه اقتصادی (مالی).....	۲۸
سرمایه فیزیکی.....	۲۸
سرمایه نمادین.....	۲۸
سرمایه انسانی.....	۲۹
سرمایه فرهنگی.....	۳۰
سرمایه سیاسی.....	۳۰
سرمایه اجتماعی.....	۳۲
تفاوت مفهوم سرمایه اجتماعی در روابط اجتماعی در مقایسه با روابط اقتصادی.....	۳۳

فصل دوم . کلیاتی از مفهوم سرمایه اجتماعی.....	۳۵
از استعاره تا مفهوم سرمایه اجتماعی.....	۳۷
مفهوم سرمایه اجتماعی.....	۴۰

۴۲	تاریخچه اجمالی مفهوم سرمایه اجتماعی
۴۴	تعاریف سرمایه اجتماعی
۵۱	ویژگی‌های کلیدی سرمایه اجتماعی
۵۲	سطوح سرمایه اجتماعی
۵۳	سطح خرد
۵۳	سطح میانی
۵۴	سطح کلان
۵۷	سطح سازمانی
۵۷	سطح ملی
۵۸	سطح فراملی
۵۸	شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۶۸	انواع سرمایه اجتماعی
۶۸	سرمایه اجتماعی ساختاری
۶۹	سرمایه اجتماعی شناختی
۷۳	ابعاد سرمایه اجتماعی
۷۳	بعد اجتماعی
۷۶	بعد فرهنگی
۸۰	بعد سیاسی
۸۳	سرمایه اجتماعی به مثابه سیاست
۸۷	گونه‌های سرمایه اجتماعی
۸۷	سرمایه اجتماعی درون گروهی
۸۹	سرمایه اجتماعی برون گروهی
۹۶	عناصر سرمایه اجتماعی
۹۹	شبکه‌ها

۹۹	هنجارها
۹۹	اعتماد
۱۰۰	منابع سرمایه اجتماعی
۱۰۲	مدل‌ها و الگوهای سنجش سرمایه اجتماعی
۱۰۲	مدل‌های کیفی
۱۰۶	مدل‌های کمی
۱۱۰	الگوی مبتنی بر ارزشی روز شرکت
۱۱۱	الگوی مبتنی بر محاسبه صرفه جویی در هزینه‌ها
۱۱۵	فصل سوم . کارکردهای سرمایه اجتماعی
۱۱۷	کارکردهای مثبت و منفی سرمایه اجتماعی
۱۱۷	کارکردهای مثبت سرمایه اجتماعی
۱۱۷	کارکردهای اجتماعی
۱۲۵	کارکردهای اقتصادی
۱۲۵	کارکردهای سیاسی
۱۲۶	کارکردهای منفی سرمایه اجتماعی
۱۲۸	عوامل مؤثر بر حفظ و نابودی سرمایه اجتماعی
۱۳۳	فصل چهارم . مبانی نظری سرمایه اجتماعی
۱۳۵	چارچوب نظری سرمایه اجتماعی
۱۳۵	تئوری‌های سرمایه اجتماعی
۱۳۸	ریشه‌های کلاسیک نظریه سرمایه اجتماعی
۱۴۳	نظریه پردازان معاصر سرمایه اجتماعی
۱۴۳	دیدگاه پیر بوردیو- جیمز کلمن- رابرت پاتنام درباره سرمایه اجتماعی

۱۴۴	دیدگاه پیر بوردیو.....
۱۵۵	دیدگاه جیمز کلن.....
۱۷۱	دیدگاه رابرت پاتنام.....
۱۹۳	نقد نظریه‌های سرمایه اجتماعی.....

بخش ۲. سرمایه اجتماعی و جامعه‌شناسی شهری ۲۰۵

۲۰۷	فصل پنجم. توسعه پایدار شهری و شهر سالم.....
۲۰۹	توسعه پایدار.....
۲۱۴	توسعه پایدار شهری.....
۲۱۶	پیش فرض‌های توسعه پایدار شهری.....
۲۱۸	دیدگاه‌های نظری توسعه شهری.....
۲۲۵	دیدگاه‌های معاصر توسعه پایدار شهری.....
۲۳۰	شهر سالم از ابعاد اجتماعی و فرهنگی.....
۲۳۶	ایده شهر سالم در ایران.....
۲۳۷	سرمایه اجتماعی و توسعه.....
۲۴۱	مدیریت سرمایه اجتماعی در سازمان‌ها و نقش آن در توسعه.....
۲۴۵	مزایای سرمایه اجتماعی در سازمان‌ها.....
۲۴۶	نشانه‌های ضعف سرمایه اجتماعی در سازمان.....
۲۴۷	سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران.....

۲۵۱	فصل ششم. سرمایه اجتماعی و مدیریت شهری با تأکید بر نظارت همگانی ...
۲۵۳	نظارت همگانی.....
۲۵۵	نظارت همگانی بر مدیریت شهری با تأکید بر سرمایه اجتماعی.....

۲۶۱	 سرمایه اجتماعی و نظارت همگانی
۲۶۳	 تعهدات و انتظارات و شبکه نظارت همگانی
۲۶۴	 ظرفیت بالقوه اطلاعات و شبکه نظارت همگانی
۲۶۴	 هنجارها و ضمانت‌های اجرایی مؤثر و شبکه نظارت همگانی
۲۶۵	 انطباق پذیری و شبکه نظارت همگانی
۲۶۵	 الگوی سنجش اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی با تأکید بر نظارت همگانی
۲۶۷	 سطح کیفی سرمایه اجتماعی و نظارت همگانی
۲۶۹	 جمع بندی منفعت عمومی سرمایه اجتماعی بر نظارت همگانی
۲۷۳	 فصل هفتم . سرمایه اجتماعی و سلامت شهری
۲۷۵	 پیوند سرمایه اجتماعی با سلامت شهری
۲۷۷	 اهداف سلامت شهری با تأکید بر سرمایه اجتماعی
۲۷۸	 روابط سرمایه اجتماعی و سلامت شهری
۲۸۱	 تأثیر مؤلفه های سرمایه اجتماعی بر سلامت شهروندان
۲۸۳	 سرمایه اجتماعی و کیفیت سلامت شهری
۲۸۴	 منفعت سرمایه اجتماعی بر سلامت شهری
۲۸۵	 سرمایه اجتماعی، سلامت شهری، توسعه شهری
۲۸۶	 راهکارها و پیشنهادها
۲۸۸	 نتیجه‌گیری
۲۹۱	 فهرست منابع

پیشگفتار

از جمله اصطلاحاتی که بعد از جنگ جهانی دوم به شدت مورد استفاده جامعه‌شناسان و سیاست‌مداران قرار گرفت اصطلاح توسعه^۱ بوده است. واژه توسعه در لغت به معنای خروج از لفاف است. در قالب نظریه بسیاری، لفاف همان جامعه سستی و فرهنگ و ارزش‌های مربوط به آن است که جوامع برای متجدد شدن باید از مرحله سستی خارج شوند. توسعه به مفهوم علمی آن عبارت از مرگ تدریجی نظام کهن و تولد و رشد نظامی تازه از زندگی است. برخی دیگر از اندیشمندان اجتماعی، توسعه را امری ارزشی تلقی کرده‌اند. از دید این دسته از صاحب‌نظران، توسعه عبارتست از «کلیه کنش‌هایی که جامعه را برای تحقق بخشیدن مجموعه‌ای منظم از شرایط زندگی جمعی و فردی بر اساس برخی از ارزش‌های مطلوب تشخیص داده شده، سوق می‌دهند». عده‌ای هم توسعه را برحسب پیشرفت به سوی اهداف رفاهی همانند تقلیل فقر و بیکاری و کاهش نابرابری تعریف می‌کنند.

با توجه به تعاریف و تقسیم‌بندی‌هایی که از توسعه ارائه شد، می‌توان گفت که در نهایت هدف، توسعه انسانی پایدار و ایجاد محیطی توانمند است که تمامی افراد بتوانند در آن کیفیت زندگی‌شان را نسل اندر نسل بهبود بخشند.

امروزه درکی که از مفهوم توسعه در میان صاحب‌نظران و حتی مردم عادی وجود دارد اتفاق نظر بر سر مطلوبیت توسعه یافتگی است. گرچه نوع مطلوبیت، جنبه‌ها و چگونگی رسیدن به آن نزد سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و اندیشمندان حوزه‌های گوناگون علمی در دوره‌های زمانی، متفاوت بوده است.

توسعه دارای ابعاد گسترده‌ای است. ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مهم‌ترین لایه‌های توسعه را تشکیل می‌دهند، توسعه اجتماعی جزء آخرین لایه‌هایی بود که در فرآیند توسعه در دهه‌های پایانی قرن بیستم در سطح جهان به آن توجه شد. توسعه اجتماعی فرآیندی است که طی آن قابلیت‌های بافت اجتماعی جهت مشارکت آگاهانه شهروندان با هدف افزایش کیفیت زندگی و برابری اجتماعی آنان ارتقاء یافته و در آن ساختارهای لازم برای تحقق این هدف تدارک دیده می‌شود. توسعه اجتماعی بر ستون‌های شهروندی، مشارکت اجتماعی، رفاه اجتماعی و سرمایه‌های اجتماعی^۱ بنا شده است.

امروزه سرمایه اجتماعی در کنار سرمایه‌های انسانی، مالی، اقتصادی و ... نام برده می‌شود. این مفهوم مورد توجه بسیاری از اندیشمندان از جمله جامعه‌شناسان قرار دارد. بر اساس نظر بسیاری از صاحب‌نظران، سرمایه اجتماعی به پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد که از طریق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضای جامعه می‌گردد. سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای نظام اجتماعی^۲ است که از یک طرف موجب ارتقای سطح همکاری اعضای جامعه با یکدیگر و از طرف دیگر نیز باعث کاهش هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد، این امر از طریق ایجاد زمینه‌های شکل‌گیری و تقویت عواملی همچون اعتماد، مشارکت، آگاهی و انسجام اجتماعی میسر می‌گردد. اهمیت سرمایه اجتماعی که مبین کنش‌های معین و مشخصی از کنشگران در درون ساختارهای اجتماعی است و در مقایسه با سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی و انسانی روز به روز بیشتر مکتشف می‌شود. سرمایه اجتماعی به عنوان منبعی است که افراد، گروه‌ها، جوامع برای نیل

1.Social Capital

2.Social System

به نتایج مطلوب به کار می‌گیرند، به عبارتی دیگر از طریق شکل‌گیری شبکه روابط جمعی و گروهی انسجام بخش میان انسان‌ها، انسان‌ها و سازمان‌ها و سازمان‌ها با سازمان‌های دیگر ایجاد می‌شود که این امر در جهت نیل جامعه به توسعه بسیار مهم می‌باشد.

بدیهی است که برای حل بحران‌هایی (تفاوت در فرصت‌های زندگی، تفاوت درآمدها، تفاوت در پایداری اجتماعی و زیستی، تفاوت در فرهنگ و...) که جوامع جهان سوم را بیشتر از سایرین در معرض خطر قرار داده، توجه و خلق نگرشی جدید بر کارکرد سرمایه‌ها لازم و ضروری است.

در دیدگاه‌های سنتی مدیریت توسعه، سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کردند، اما در حال حاضر گفته می‌شود که برای توسعه بیشتر از آنچه به سرمایه اقتصادی، فیزیکی و انسانی نیازمند باشیم، به سرمایه اجتماعی نیازمندیم؛ زیرا بدون سرمایه اجتماعی، استفاده از دیگر سرمایه‌ها به‌طور بهینه انجام نخواهد شد. در جامعه‌ای که فاقد سرمایه اجتماعی است، سایر سرمایه‌ها اثر مانده و کم بازده می‌شوند، به عبارتی دیگر در جوامع شهری امروز با وجود سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی و انسانی فراوان، کندی در روند توسعه شهری^۱ مشهود می‌باشد که به نوعی خلاء سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. از این رو، موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای توسعه محسوب شده و مدیرانی موفق هستند که بتوانند درک درستی از اهمیت و کارکرد سرمایه اجتماعی داشته باشند. بنابراین سرمایه اجتماعی که در واقع از ارزش‌ها و هنجارهای جامعه، استحکام تعهدات متقابل بین افراد، گروه‌ها و تا حدود زیادی مشارکت اجتماعی تأمین می‌شود، حافظ جامعه و گروه‌های اجتماعی در بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است و می‌تواند از توقف جامعه در مرحله عقب ماندگی جلوگیری کرده و آن را به سمت توسعه پیش برد. توسعه شهری نیز به عنوان یکی از ابعاد توسعه در ابعاد عینی بیشتر ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد و با چگونگی و شیوه زندگی افراد

یک جامعه پیوندی تنگاتنگ داشته و به دنبال ایجاد بهبود در وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی یک جامعه است که برای تحقق آن نیز شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی مورد نیاز می‌باشد.

بر این اساس کتاب حاضر بر آن است تا به مطالعه سرمایه اجتماعی با رویکرد جامعه‌شناسی شهری بپردازد.

این نوشتار در دو بخش و هفت فصل تنظیم شده است. بخش اول با عنوان مبانی، اصول و مفاهیم سرمایه اجتماعی؛ فصل اول تا چهارم و بخش دوم با عنوان سرمایه اجتماعی و جامعه‌شناسی شهری؛ فصل پنجم تا هفتم را شامل می‌شود.

در فصل اول با عنوان کلیاتی از مفهوم سرمایه، به معرفی انواع سرمایه و تفاوت مفهوم سرمایه اجتماعی در روابط اجتماعی در مقایسه با روابط اقتصادی پرداخته شده است.

فصل دوم با عنوان کلیاتی از مفهوم سرمایه اجتماعی، به سیر تطور این مفهوم و تاریخچه اجمالی آن اشاره دارد و ویژگی‌ها، سطوح، شاخص‌ها، انواع، ابعاد، گونه‌ها، عناصر، منابع سرمایه اجتماعی معرفی و در پایان، مدل‌ها و الگوهایی جهت سنجش سرمایه اجتماعی ارائه گردیده است.

در فصل سوم با عنوان کارکردهای سرمایه اجتماعی، کارکردهای مثبت و منفی سرمایه اجتماعی ذکر شده و عوامل مؤثر بر حفظ و نابودی سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل چهارم با عنوان مبانی نظری سرمایه اجتماعی، تئوری‌ها و نظریه‌های سرمایه اجتماعی معرفی شده و در ادامه دیدگاه نظریه‌پردازان، مقایسه و نقدهای نظری مطرح شده است. در فصل پنجم با عنوان توسعه پایدار شهری و شهر سالم به مفاهیمی چون توسعه پایدار، توسعه پایدار شهری و پیش فرض‌های توسعه پایدار شهری اشاره شده و در ادامه به دسته‌بندی نظری دیدگاه‌های توسعه شهری و معرفی شهر سالم از بعد اجتماعی و فرهنگی و سبقه تاریخی این ایده در ایران پرداخته شده و در پایان، سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه؛ مد نظر قرار گرفته است.

در فصل ششم با عنوان سرمایه اجتماعی و مدیریت شهری با تأکید بر نظارت همگانی، مباحثی همچون تعهدات و انتظارات، ظرفیت بالقوه اطلاعات، هنجارها و ضمانت‌های اجرایی مؤثر، مطالعه انطباق‌پذیری، بررسی الگوی سنجش اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، سطوح کیفی سرمایه اجتماعی و در نهایت جنبه منفعت عمومی سرمایه اجتماعی در ارتباط با نظارت همگانی مطرح شده است.

در فصل هفتم با عنوان سرمایه اجتماعی و سلامت شهری موضوعاتی با محوریت اهمیت سرمایه اجتماعی بر سلامت شهری ارائه شده و تأثیر عناصر سرمایه اجتماعی بر سلامت زندگی شهروندان با تأکید بر کیفیت زندگی شهری مد نظر قرار گرفته است. در آخر راهکارها و پیشنهادهایی برای ارتقاء سطح سرمایه اجتماعی با رویکرد شهری ارائه شده است. نظر به این که کتاب حاضر از اولین تألیفات داخلی است که با موضوعیت سرمایه اجتماعی با رویکرد جامعه‌شناسی شهری نگارش شده است، بدون شک کاستی‌ها و نارسایی‌های فراوانی دارد، امید است صاحبان علم و تجربه، اعم از استادان، دانش پژوهان، دانشجویان و دست‌اندرکاران، نظرات انتقادی و اصلاحی خود را با نویسندگان و ناشر در میان گذارند و در اعتلای کیفیت کتاب سهمی داشته باشند.